

Tolerantie is niet vanzelfsprekend

Column *Rotterdams Dagblad*

December 2004

Minister Verdonk is van mening dat moslims tegen een stootje moeten kunnen, maar reageert voor de televisiecamera's onthutst en diep verontwaardigd wanneer ze geen hand krijgt van een orthodoxe imam. Ze vindt dat de imam een lesje "Westerse Waarden" zou moeten krijgen. Hoeveel mensen zouden het met haar eens zijn? Hoeveel mensen zouden vinden dat Verdonk weg had moeten lopen?

Ligt de oplossing voor de huidige Nederlandse politieke crisis inderdaad in een integratie van de islam? Moet de moslimcultuur zich aanpassen? Betekent dat een verbod op hoofddoeken in de klas en islamitisch onderwijs? En als dat zo is, geldt dan het principe "gelijke monikken, gelijke kappen", dus ook geen christelijk en joods onderwijs meer?

De vraag is wat dan nog tolerantie betekent, een van de fundamentele waarden van de Westerse samenleving. Tolerantie betekent immers dat de andersdenkende gerespecteerd wordt in zijn mening, maar ook in zijn levensstijl. Ook als deze niet die van de meerderheid is. Het kost wellicht moeite daarmee om te gaan, maar dat is een last die te prefereren valt boven een verbod op de mening of cultuur van de andersdenkende.

Aanstaande vrijdag houdt de Britse historicus Jonathan Israel de door de Pierre Bayle Stichting en de Rotterdamse Kunststichting georganiseerde Pierre Bayle Lezing in "Arminius." waarin hij over de relevantie spreekt van de Franse filosoof Pierre Bayle (1647-1706). Bayle is nauw aan de geschiedenis van Rotterdam verbonden omdat dit het toevluchtsoord was waar hij geschriften schreef die van grote invloed zouden zijn op de latere Verlichting. Volgens Israel was Bayle zijn tijd ver vooruit met zijn begrip van tolerantie.

Bayle zag tolerantie als politieke deugd. Het was een noodzakelijk antwoord op de religieuze twisten die in de zeventiende eeuw culmineerden in de bloedige Godsdienstoorlogen. Voor Bayle stond vast dat tussen religies geen inhoudelijke overeenstemming mogelijk is; religie is een kwestie van overtuiging en persoonlijk geloof, en daar valt niet rationeel over te discussiëren. Dat hoeft ook niet, sterker, als je geloof afhankelijk maakt van rationele overeenstemming en politieke discussie ontzeg je mensen hun persoonlijke overtuiging. Dan kom je aan de essentie van vrijheid: je leven volgens eigen inzichten te leiden.

Dit is de eerste les die we kunnen leren van Bayle: vrijheid is boven alles gewetensvrijheid. Maar volgens Jonathan Israel is dit in vergetelheid geraakt, want de laatste twintig jaar is de Nederlandse Gouden Eeuw niet meer een vast onderdeel van het geschiedenisonderwijs geweest. Dat is fataal voor onze politieke cultuur, want een waarde als tolerantie is niet vanzelfsprekend. Zij heeft een complexe, historische en morele achtergrond hetgeen in de Nederlandse schoolklassen moet worden uitgelegd en besproken.

Een gevolg van deze historische veronachtzaming is dat veel mensen zich niet kunnen voorstellen dat een publieke oproep tot liberalisering van de islam door veel moslims als een aanval op hun gewetensvrijheid wordt ervaren, en dus helemaal geen oplossing is voor de huidige problemen van religieus fundamentalisme. Het werkt eerder averechts. Met meer historisch begrip zou er ook nauwelijks ophef over een rechtlijnige imam op televisie zijn geweest (het is immers zijn geloof en als zodanig niet belangrijk). Dit is de tweede les die Bayle ons leert: de politiek moet grenzen aan de religie stellen door ervoor zorgen dat religie geen politieke macht krijgt, maar dat betekent niet dat geloofswaarheden door de politiek hervormd moeten worden.

Het enige antwoord op religieus fundamentalisme ligt dus in de beteugeling van haar *macht*; wanneer geloof wordt gepresenteerd als publiek recht. Maar deze grens geldt voor elke religie; een religieuze overtuiging kan niet ontaarden in politieke bekeringsijver (denk aan christelijk-rechts in de VS) De voorwaarde voor tolerantie is dat religie geen politieke invloed krijgt en de openbare mening manipuleert. Religieuze leiders mogen niet oproepen tot handelingen die ingaan tegen de grondrechten van mensen. Daar ligt de grens.

Volgens Israel vond Bayle dat elke overheersing van vooroordeel en discriminatie in de publieke sfeer moest worden voorkomen. Bayle wees op het inherente gevaar van democratie als politiek systeem: namelijk op het risico dat de macht van de meerderheid de stem van de afwijkende minderheid kan onderdrukken. In de tijd van Bayle was de macht van de meerderheid vooral de dominante religie, maar in de onze zijn vooral de media de publieke actoren geworden die minstens zoveel macht uitoefenen als de religieuze autoriteiten in de zeventiende eeuw – met een televisie-optreden kunnen miljoenen bereikt worden.

Daarom moeten zowel religieuze als politieke gezagsdragers beseffen welke enorme invloed zij kunnen hebben in de publieke sfeer. Iemand geen hand geven is hoogstens het niet (h)erkennen van een specifiek gebruik, dat hoeft niet geïnterpreteerd te worden als een verwerping van de rechtsstaat. Anderzijds moet een aanklacht tegen het religieuze fundamentalisme niet gebracht worden als een eenzijdige aanklacht tegen de islam. Uitgangspunt is namelijk dat *elke* publieke oproep tot haat of discriminatie bestreden moet worden. Het is een uiting van tolerantie daar geen algemene politieke strijd tegen de religie, laat staan tegen alleen de islam, van te maken, maar het te beperken tot een verdediging van onze rechtsorde.

Gerard Drosterij

Politiek filosoof en coördinator van de Pierre Bayle Lezing 2004